

“ Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра українознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філософського
факультету

Іван КАРПЕНКО

2023 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

_ Історія України _

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти ____ бакалавр _____

Галузь знань ____ 05 Поведікові науки Гуманітарні науки _____
(шифр і назва)

Спеціальність 054 Соціологія _____
(шифр і назва)

Освітня програма Соціальна робота _____
(шифр і назва)

Спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни __ обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет ____ Соціологічний _____

2023_ / 2024__ навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою філософського факультету від «16» червня 2023 року _протокол № 6
РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Чугуєнко Михайло, кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства.

Програму схвалено на засіданні кафедри українознавства від «12» червня 2023 року протокол № 11

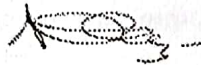
В.о. завідувача кафедри

В'ячеслав ПОТОЦЬКИЙ

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

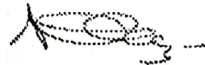
Гарант освітньої програми

Юлія СОРОКА

Програму погоджено з науково-методичною комісією соціологічного факультету від «26» червня 2023 року протокол № 9

Голова науково-методичної комісії

Юлія СОРОКА

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни «Політична історія» складено відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки студентів-бакалаврів за галуззю знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 054 «Соціологія».

2. Опис навчальної дисципліни

1.1 Мета курсу – поглиблене вивчення історичного процесу становлення сучасної України, розуміння специфіки розвитку українського етносу й нації, місця України в європейській і світовій історії.

1.2 Завданнями курсу є опанування міждисциплінарних підходів, звернення до українознавства, історичної географії, етнології, політичної, економічної історії, «глобальної історії», регіоназнавства й «мікроісторії», вивчення історії побуту й повсякденності, історії родини, ментальності, а також феномен української нації та її періодичних відроджень

У ході вивчення дисципліни мають сформуватися такі загальні компетентності, відповідно до тимчасового стандарту освітньо-професійної програми «Соціальна робота»: ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК 9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК 10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК 11. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

1.3. Кількість кредитів 3

1.4 Загальна кількість годин 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції год.	
год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	6 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
46	
Індивідуальні завдання	

1.6. Заплановані результати навчання

У результаті вивчення курсу студенти повинні **знати**:

- базові поняття й терміни історичної науки;
- основні етапи розвитку українського етносу та нації;

- особливості соціально-економічного, політичного, світоглядно-ідеологічного, культурного розвитку України в глобальних структурах «світ-системи»;

вміти:

- аналізувати наукову літературу, письмові й мультимедійні джерела з історії України;

- оцінювати критично із використанням принципу історизму діяльність інституцій та осіб, які визначили хід історичного процесу в Україні;

- аналізувати факти, явища та процеси, що відбувались на території історичного розселення українського етносу на різних етапах його історичного розвитку.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Вступ.

Необхідність вивчення історії України на сучасному етапі. Проблема предмету історії України.

Основні джерела з історії України. Історіографія історії України. Головні завдання курсу.

Розділ 1. Архаїчні та традиційні культури та цивілізації на теренах Україна: від первісних часів до середини ХІХ ст.

Тема 1. Територія України у первісні та стародавні часи.

Загальна характеристика мисливсько-збиральницьких суспільств. Археологічні культури та пам'ятки V-I тис. до н.е.

Неолітична революція на Близькому Сході. Виникнення хліборобських осілих культур на теренах України. Кукутене-Трипілля - найвідоміша неолітична культура на теренах України.

Стародавня Україна на периферії античної Ойкумени. Античні міста-поліси у Причорномор'ї. Стародавні кочові культури на теренах України.

Тема 2. Українські землі в добу Середньовіччя (IV-XV ст.).

Слов'янський етногенез: традиційні й сучасні історіографічні теорії.

Давньоруська імперія Рюриковичів. Теорії походження Русі. Соціальний лад Давньої Русі. Чи існував феодалізм на Русі?

Релігія й культура Давньої Русі. Проблема першохрещення Русі. Релігійний вибір та його наслідки для історичної долі східно-слов'янських етносів.

Розпад Давньої Русі: етнічні лінії розломів.

Давньоруська спадщина в культурі та духовності.

Українські землі у складі Великого князівства Литовського. Чи було Велике князівство Литовське литовсько-руською державою? Місце литовської доби в етнонаціональній історії українців.

Тема 3. Ранньо-модерна Україна в другій половині ХVІ - кінець ХVІІІ ст.

Релігія та суспільство в ранньомодерній Україні.

Українська козащина на «Великому кордоні» цивілізацій.

Українська ранньомодерна революція й Гетьманська держава в контексті етнополітичного розвитку Європи ХVІ – ХVІІ ст.).

Україна у складі Московської держави й Російської імперії (кінець ХVІІ – кінець ХVІІІ ст.

Обмеження царизмом української автономії. Українська політика царя Петра: напрями, методи, наслідки. Малоросійські Колегії. Автономістський рух у Гетьманській державі.

Ліквідація царизмом української автономії: причини, етапи, наслідки.

Особливості історичного розвитку регіонів України в XVII – XVIII ст. : Слобожанщина, Правобережжя, Галичина, Закарпаття, Буковина, Запорізька Січ.

Гайдамаччина та «Коліївщина»: передумови, етапи розгортання, оцінка наслідків. Життєві долі ватажків та рядових учасників гайдамацького руху.

Занепад традиційних форм української культури наприкінці XVIII ст. Провінціалізація культурного життя.

Тема 4. Українські землі під владою династичних імперій (кінець XVIII-початок XX ст.)

Українське етнонаціональне відродження: історичний контекст, передумови, етапи розвитку, історичне значення. Особливості українського романтизму та його вплив на формування української національної ідеї.

Кирило – Мефодіївське братство: склад, програмні документи та історичне значення його діяльності. Філософія української національної ідеї в творчості Т.Шевченка та її вплив на визвольний рух.

Етнонаціональне відродження на західноукраїнських землях: передумови, напрямки розвитку, особливості та історичне значення.

Еміграція галицьких селян з краю: причини та наслідки. Українська діаспора в США, Канаді й Бразилії.

Імперська модернізація підросійської України. Український національний рух в Російській імперії: соціальна структура та особливості. Становлення багатопартійності на підросійській Україні. Україна у революції 1905-07 рр.

Українська революція 1917- 1921 років: передумови, етапи, чинники, історичне значення.

Українська Центральна Рада: утворення, партійний склад, ідеології. Більшовицька агресія проти УНР. Австро-німецька окупація України: позитивні та негативні наслідки.

Українська держава 1918 року. Внутрішня та зовнішня політика. Розвиток науки, освіти та культури в добу гетьманату. Крах гетьманату: причини та наслідки.

Директорія УНР і ЗУНР. Головні напрями зовнішньої політики: вороги та союзники. Злука УНР та ЗУНР та її історичне значення. Симон Петлюра – головний отаман Директорії УНР.

Західноукраїнська народна республіка. Виникнення. Основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики. Крах Директорії та ЗУНР: причини та наслідки. Оцінка спадщини української революції.

Феномен «махновщини» у Степовій Україні. Причини поразки.

Підсумки української національної революції. політичний досвід та ідейний спадок.

Розділ 2. Україна у добу імпер-тоталітарної модернізації. Пост-імперська Україна (1917-2010-і).

Тема 5. Україна в добу становлення імпер-тоталітарної системи (1917-1950-і)

Етапи та рушійні сили утвердження Радянської влади на Україні. Воєнно-політичний союз з Радянською Росією. Політика та культура доби «воєнного комунізму». «Червоний терор».

Україна 1920-х рр. «Нова економічна політика» більшовиків та особливості її проведення в Україні. Церковна політика більшовиків. Похід проти церкви. Створення УАПЦ. «Політичний бандитизм» в українському селі. Останні спалахи повстанського руху. «Холоднорська республіка».

Національна політика більшовиків і етнічні процеси в Україні: “русифікація” і “українізація” партійно-державного життя. Етнополітичне значення утворення СРСР. Український націонал-більшовизм як спроба “коренізації” комуністичної ідеології в Україні.

Українізація поза межами УСРР (Кубань, Поволжжя, Далекий Схід).

Тоталітарна модернізація в УРСР у 1930-х рр.: передумови, форми, ціна.

Формування та функціонування компартійно-державної номенклатури УСРР в 1920-30-ті рр.

Колективізація: причини, етапи, наслідки. Дискусія довкола причин та наслідків голодомору 1932 – 1933 рр.

Масові репресії як інструмент етнополітики радянського уряду. Політичні процеси 1930-х: причини, механізми, наслідки. Формування системи ГУЛАГ. Проблема опору суспільства тоталітаризмові.

Сталінська культурна революція як засіб модернізації радянського суспільства. Розгром української культури, освіти та науки (Само)розстріляне відродження. Радянський мас-культ доби сталінізму. Побут і ментальність радянських українців періоду “великого перелому”.

Українське питання в Європі 1920 – 1930 –х рр. Етнополітична ситуація на західноукраїнських землях у міжвоєнну добу. Етнополітика Польщі, Румунії та Чехословаччини щодо української національної меншини: схожість та відмінності.

Національно – визвольний рух у Західній Україні у міжвоєнний період. Розкол в ОУН: причини, етапи, наслідки. “Структури повсякденності” та ментальність західних українців.

Україна у Другій світовій війні. Українськпитання в політиці СРСР та Німеччини напередодні та під час Другої світової війни.

Етнополітика радянського та нацистського режимів в Україні: схожість та відмінність. Радянізація Західної України як перший приклад окупаційної практики в Європі. Український та європейський колабораціоналізм: порівняльна характеристика.

Український націоналізм у Другій світовій війні: зміни в ідеології, основні напрямки діяльності, історична оцінка. Українська повстанська армія (УПА). Етнічний конфлікт поляків та українців під час Другої світової війни: причини, перебіг, наслідки. Вплив Другої світової війни.

Україна у другій половині 1940-на початку 1950-х рр. “Друге дихання” радянського тоталітаризму. Посилення російського імпер-шовінізму. Ідеологічні кампанії й репресії.. Українофобія та юдофобія. Післявоєнна радянізація Західної України.

Рух Опору радянізації. Діяльність ОУН-УПА в післявоєнні роки.

Тема 6. Україна у добу занепаду імпер-тоталітарної системи (1950-1980-і).

Політична «відлига» в УРСР. Покоління шестидесятників та їхня роль у національно-культурному відродженні України.

Україна в добу «розвиненого соціалізму».

Особливості етнополітики радянського керівництва у 1960-70-ті роки: теорія й практика. Курс на “злиття націй” і формування “ нової історичної спільноти” – радянський народ. “Радянська людина “ – етнічний маргінал (“креол”) чи “російська людина” ?

Посилення русифікації духовного життя та загострення мовного питання. Юдофобія в СРСР.

Життя й побут українців у 1960-1980-ті.

Особливості дисидентського й правозахисного руху в Україні: ідеї, течії, лідери. Етнічні проблеми в програмах дисидентів. Іван Дзюба “Інтернаціоналізм та русифікація”.

«Перебудова» в Україні: задум, реалізація та наслідки. Чи зазнала номенклатурна модернізація поразки чи здобула перемогу?

Тема 7. Пост-імперська Україна: боротьба за етно-цивілізаційну ідентичність.

Проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. Референдум 1 грудня 1991 р.

Від «багатовекторності» до євроатлантичної інтеграції як провідного вектору зовнішньої політики: виклики, здобутки, ціна, перспективи.

Українсько-російські стосунки 1991-2014 рр.

Російсько-українська «гібридна» війна. Анексія Криму і окупація окремих районів Донбасу. Міжнародна спільнота у пошуках шляхів де окупації Криму й Донбасу.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Окупація та військові злочини РФ на окупованій території України. Опір російським загарбникам, міжнародна підтримка України у війні за її незалежність і територіальну цілісність.

Розбудова державних інституцій незалежної України.

Становлення інституцій та самосвідомості громадянського суспільства. Реформи і революції у пост «Помаранчева революція». Євромайдан і «Революція Гідності».

Соціально-економічний розвиток: напрями, чинники, проблеми, перспективи. Екологічні проблеми сучасної України.

Провідні тенденції культурного розвитку пост-імперської України. Еволюція структур повсякденності й ментальності населення пост-імперської України.

Підсумки курсу. Історичний досвід та уроки буття українського народу.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	у тому числі				
		Л	П	Л	і	С.р.		л	П	лаб	інд	С.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Давня, середньовічна та ранньомодерна історія України.												
Тема 1. Вступ до історії України.							4	2				2
Тема 2. Найдавніші цивілізації і стародавні держави на українських землях.							6		2			4
Тема 3. Україна в добу раннього та розвинутого середньовіччя.							8					8
Тема 4. Українські землі в добу пізнього середньовіччя й ранньомодерні часи.							4					4
Тема 5. Визвольна війна під керівництвом Б.Хмельницького. Становлення							2					2

української козацької держави.												
Тема 6. Українські землі в кінці XVII – XVIII ст.							8					8
Разом за розділом 1							32	2	2			28
Розділ 2. Україна в XIX-XXI ст.: формування модерної нації та держави.												
Тема 7. Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII – перша половина XIX ст.).							8					8
Тема 8. Українські землі в складі Російської та Австро-Угорської імперій у другій половині XIX-на початку XX ст..							6					6
Тема 9. Українська революція (1917-1921 рр.).							8					8
Тема 10. Україна в 1920-1930-ті рр.							8					8
Тема 11. Україна у роки Другої світової війни.							8	2				6
Тема 12. УРСР у добу кризи тоталітарної системи (1945-1991 рр.).							10		2			8
Тема 13. Українська незалежна держава.							10	2	2			6
Разом за розділом 2							58	4	4			48
Усього годин							90	6	6			76

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Вступ до навчальної дисципліни «Історія України». Особливості університетського навчального курсу.	2/-
2	Новітні міфи та фальшивки про походження українців: критичний погляд науковців	2/+
3	Русь у світлі сучасної історіографії їх істориків.	2
4	Українське козацтво у глобально-історичному контексті	2/-

5	Приєднання чи «Возз'єднання»? Україно-московський союз в другій половині XVII ст.	2/-
6	Дискусійні питання історіографії української революції 1917-1921 рр.	2/-
7	Брежнєвська доба в УРСР: «золотий вік» чи суспільний «безрух»? Ностальгія як рушійна сила неототалітарного проекту.	2/+
8	Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції.	2/+
	Разом	16/6

5. Завдання для самостійної роботи.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання першоджерел, наукової літератури, сучасного відеоконтенту.	6
	Разом	44/76

6. Індивідуальне навчально - дослідне завдання

Есе «Історія моєї родини в контексті історії України»..

7. Методи навчання

Інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемного викладу, евристичний, дискусійні. Методи роботи в умовах дистанційного та змішаного навчання: за умов впровадження карантинних та інших обмежень лекції і семінарські заняття проводяться в он-лайн режимі із застосуванням платформи ZOOM. Видами навчальної діяльності є: відеоконференції, відповіді на питання в чаті. За умов змішаного навчання семінарські заняття, написання контрольної та екзаменаційної роботи проводяться аудиторно.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

	Діяльність в аудиторії	Онлайн-діяльність
Попередня підготовка	опитування вхідний контроль	ознайомлення або повторення термінології, необхідної для роботи з темою у тестовій формі
Подача нової інформації	презентація; дискусія	відео та текстові лекції література з теми в електронному вигляді
Тренування	обговорення питання-відповіді практичні завдання не на оцінку	виконання інтерактивних вправ робота у малих групах онлайн

Виконання практичного завдання	завдання, що виконуються під час практичних занять	різномірні індивідуальні та групові завдання (звіт, презентація, проєкт, відеозапис тощо) робота над спільними документами
Оцінювання	контрольна робота опитування	усна відповідь (відеозапис) виконання практичного завдання письмова робота
Рефлексія	діалог, групове обговорення короткі усні / письмові відповіді на питання	розроблення нотаток до лекцій карти пам'яті підготовка мультимедійних презентацій відповіді на рефлексивні питання
Зворотній зв'язок	групові та індивідуальні консультації • коментарі під час заняття від викладача	консультації у месенджерах та за допомогою e-mail

8. Методи контролю

Оцінка успішності знань студентів здійснюється у формах поточного контролю (виступи на семінарах, контрольні письмові роботи, усного опитування) і підсумкового письмового екзамену. У зв'язку з запровадженням змішаного навчання контроль здійснюється через систему дистанційного навчання Google Classroom у формі тестових та письмових робіт.

Студенти зобов'язані дотримуватись **принципу академічної доброчесності** як у тому, що стосується самостійного виконання навчальних завдань, так і необхідності посилається на використані джерела та літературу.

Критерії оцінки знань студентів при вивченні дисципліни.

Для оцінки знань студентів використовують такі форми контролю: поточний, контрольні роботи та екзамен.

Поточний контроль знань студентів здійснюється під час проведення семінарських занять протягом семестру і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Оцінюється рівень знання студентами першоджерел, наукової літератури, вміння логічно та послідовно виступати під час обговорення питань плану семінарського заняття, ставити та відповідати на запитання. Студент може набрати від 1 до 40 балів за роботу на семінарах протягом семестру.

Підсумковий контроль знань студентів проводиться з метою оцінки результатів навчання на завершальному етапі вивчення дисципліни у формі письмового заліку в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни, і в терміни, встановлені навчальним планом. Екзаменаційні білети включають три питання: перше і друге спрямовані на встановлення рівня загальної теоретичної підготовки студента і оцінюються максимально по 12 балів кожне; третє передбачає вміння аналізувати документи та літературу, максимальна оцінка – 16 балів. Рівень знань на екзамені оцінюється:

37-40 балів, якщо студент дав правильну та повну відповідь на всі три поставлених питання, міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, демонструє вміння пов'язувати події минулого із сучасним розвитком, логіку та аргументованість викладення (наведення прикладів, аналогій, знання головних дат з

історії України), вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем;

32-36 балів ставиться студенту, якщо він відповів на всі три запитання, добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел, аргументовано викладає матеріал, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;

27-31 ставиться студенту у випадку, якщо він відповів на всі три запитання, в основному опанував теоретичні знання з навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але відповідь є недостатньо аргументованою, виявляє неточності, невміння оцінювати факти та явища;

21-26 балів ставиться, якщо всі три питання розкриті неповно та/або логіка відповідей вимагає істотного виправлення;

1-20 балів студент отримує, якщо у відповіді не розкриті по сутності всі три питання, продемонстровано недостатнє знання фактичного матеріалу, наукових визначень, відсутні посилання на першоджерела та рекомендовану наукову літературу;

0 балів студент отримує в разі відсутності відповідей на питання екзаменаційного білету.

Здобувач освіти не допускається до сесії, якщо він/вона не набрав/набрала упродовж семестру 10 балів.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота													Разом	Екзаме н	Су ма
Розділ 1						Розділ 2							60	40	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13			
3	6	6	6	6	3	4	5	5	5	5	4	2	60	40	100

T1, T2 ... T13 – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	
70-89	Добре	
50-69	Задовільно	
1-49	Незадовільно	

10. Рекомендована література

Основна література

Бойко О. Д. Історія України. Київ, 2014.

Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2016.

Допоміжна

1. Аркуша О, Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України XIX ст. Львів, 2016

2. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». Київ, 2015.
3. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. / Ред. Ю. Олійник. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2014
4. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала: Війни Росії проти України XII– XXI ст. – Вид. 2-ге. Київ, 2018
5. Величко С. «Літопис» / Відп. ред.: В.Смолій, Т.Таїрова-Яковлева; упор.: Г.Боряк, Т.Таїрова-Яковлева. Київ, 2020.
6. Війна і міф. Невідома Друга світова. Київ, 2016
7. Вирський Д. Початок сучасності. Друга хвиля глобалізації. Київ, 2022
8. Грицюк В., Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний і економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. № 3
9. Залізняк Л.Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. Київ, 2014.
10. Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності / Андреас Каппелер; пер. з нім. В. Кам'янець. Чернівці, 2018.
11. Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917–1918 рр. / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Т. 1. Київ, 2015
12. Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.: історична ретроспектива і спроби наукової рефлексії» (19–20 травня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2022. № 4
13. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі. Київ, 2015.
14. Плохій С. Остання імперія. Харків, 2019
15. Таїрова-Яковлева Т. Г. Гетьмани України. Історії про славу, трагедії та мужність / Пер. з рос. Н. Єгоровець; Наук. ред. В. Щербак. Київ, 2015
16. Таїрова-Яковлева Т. Коліївщина: великі ілюзії / Пер. з рос. Т.Кришталовської. Київ, 2019
17. Якубова Л. Інтеграція Донбасу і Криму vs дезінтеграція України: історичний досвід, сучасні виклики (аналітична доповідь). Київ, 2019.

11. Інформаційні ресурси

1. Ізборник. Історія України IX- XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації // режим доступу: lytopys.org.ua
2. Інститут історії України НАН України // режим доступу: <http://www.history.org.ua>
3. Трипільська культура: міфи та фейки. 10 запитань істориків <https://www.youtube.com/watch?v=oDY92oB-Kqk>
4. Леонід Залізняк про походження українців <https://www.youtube.com/watch?v=3t6l6BTY5Fw>
5. Трипільська культура: міфи та фейки // 10 запитань істориків <https://www.youtube.com/watch?v=oDY92oB-Kqk>
6. Леонід Залізняк про походження українців <https://www.youtube.com/watch?v=3t6l6BTY5Fw>

7. Українське козацтво// режим доступу:

<http://www.cossackdom.com/>

5, Snyder T. The making of Modern Ukraine

https://www.youtube.com/playlist?list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw_

8.